

МАТЕРІАЛИ МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ «МИКОЛА МУШИНКА: ПОРТРЕТ НА ТЛІ ДОБИ» (25-26 лютого 2016 р.)

УДК 80(092) Мушинка (437.6) (477): 008: 7.072.2:398
Ж 87

Микола ЖУЛИНСЬКИЙ,
академік, директор Інституту літератури
імені Тараса Шевченка
Національної академії наук України,
м. Київ, Україна

УКРАЇНСЬКИЙ ПАСТИР КУЛЬТУРИ І НАУКИ

Жулинський М. Г. Український пастир культури і науки. У статті висвітлюється життєвий і творчий шлях Миколи Мушинки – видатного діяча сучасності, фольклориста та мистецтвознавця, перекладача, бібліографа, доктора філологічних наук, іноземного академіка Національної академії наук України.

Ключові слова: Микола Мушинка, Пряшів, Україна, культорологія, мистецтвознавство, фольклористика.

Жулинский М. Г. Украинский пастир культуры и науки. В статье освещается жизненный и творческий путь Николая Мушинки – выдающегося деятеля современности, фольклориста и искусствоведа, переводчика, библиографа, доктора филологических наук, иностранного академика Национальной академии наук Украины.

Ключевые слова: Николай Мушинка, Пряшів, Украина, культорология, искусствоведение, фольклористика.

Zhulynskiy M. H. Ukrainian Shepherd of Culture And Science. The article depicts life and work of Mykola Mushynka – prominent modern folklorist, art expert, translator, bibliographer, doctor of philology, foreign member of the Academy of Science of Ukraine.

Key words: Mykola Mushynka, Presov, Ukraine, history of culture, art history, folklore studies.

© Микола Жулинський, 2017

*Прийшов пастух, спечалений навік,
Писати правду про безсмертні душі.
Дмитро Павличко. Пастух.*

*Я для того й народився
і для того прийшов у світ,
щоб засвідчити істину.
Євангеліє від Івана, 19, 37.*

Читав я мозаїчний цикл-поему «Фрагменти з епосу» Йосифа Збігеля – земляка Миколи Мушинки, і уявляв зображену ним нечутну, спокійну і горду ходу «із сторіччя у сторіччя» русинів.

*Хто вони,
Русини?
Люди гір і клинів-долин.
Люди потоків сріблястих,
зачаровані
блакиттю неба.*

Йдуть предковічні русини-українці Карпатами «крізь простір і час, крізь метушню і суєту ідей», а попереду з букварем та віршами два Олександрі – Духнович і Павлович, Адольф-корифей – славетний Добрянський. У передніх рядах, точніше, на чільному місці, вирізняється й колоритна постать недовсяяного для повного увиразнення огрому його «трудів і днів» Миколи Мушинки. Ступає цей «загорнутий» у сріблясту сивину, завжди привітно усміхнений народний будитель поважно, радіючи, що за ним «спокійно, гордо, тихо» йдуть його русини.

*Простоволосі.
І в капелюхах.
В гунях, чугах, кабанях –
в кожухах і козушанках.
У дрелихових ногавицях
і в ногавицях з повсті,
босоніж і в парадних
чи поношених постолах.*

І сам він, охоронець їхньої родової пам'яті, матеріальної і духовної культури русинів-українців, зовні нічим від них не відрізняється. На голові баранкова шапка, на ногах постолі-бочкори, на плечах дідова чуга, батькові сукенні штани-холошні, підперезані шкіряним опришківським поясом, а з-під камізельки-брушляка «визирає» біла вишита сорочка.

Здавалось, ось він, овечий пастух Бача-закли-натель, підніме свій сукуватий пастуший костур-

гирлигу і, виплечаний ним, затаєним від партійних функціонерів і спецслужб Миколаєм Ковалівим, фольклорний гурт «Курівчанин» піднесе ген до смерекових вершин спів «Я русин бив, єсьм і буду».

Скільки їх, русинів-українців, оживили-відродили свою національну пам'ять, базовану на народних піснях, обрядових святах, на переказах і легендах, завдяки сміливій ентузіастичній енергії вчителів місцевої української школи Марії та Івана Поповців, яких окрилив своєю самовідданою творчою участю у фольклорній групі «Курівчанин» пастух колгоспу рідного села Курова Миколай Ковалів-Мушинка.

Кілька поколінь русинів-українців пройшли цю своєрідну мистецьку школу національного виховання, в якій чи не чверть століття воскрешав з особливою душевною насолодою традиційну народну культуру автор перших своїх фольклористичних праць «Замовляння і календарна обрядовість села Курів» та «Сімейно-побутові обряди с. Курів».

І коли цей колгоспний пастух, після того, як зажене худобу в кошару, напоїть, нагодує її, особливо бугая і надійного сторожа-собаку, сам повечеряє і на коні з'явиться біля школи в рідному селі, яким веселим сміхом, пісенним сполохом і дотепним жартом заяскравіє гурт курівської інтелігенції. І далеко не всі односельчани знали, яка лиха доля загнала відомого фольклориста-професіонала з дипломом доктора філософії і кандидата філологічних наук на добрих п'ять років у гори опікуватися артільними ялівками і телятами. Змушений був недавній університетський професор після однорічного безробіття відгукнутися восени 1973 року на розпачливий заклик керівника сільськогосподарської артілі: «Чесні газдове! Приголостесь за пастирів! Яловину треба на пашу виганяти, а пастира ні!»

Знайшовся пастир для 150-голового стада «завдяки» компартійному керівництву та органам таємної безпеки (ШТБ) Чехословаччини, які звільнили професора Пряшівського університету з роботи за те, що він, спілкуючись із «найтемнішими силами антирадянської української еміграції», шкодить «дружньому Радянському Союзу» і підриває «основи соціалістичного суспільства». Державна безпека Чехословаччини довела, що праці Миколи Мушинки, які з'являлися друком на Заході, «є на межі карної діяльності», тому ні про наукову та педагогічну роботи вже не йшлося. Було заборонено не тільки друкуватися, але й займати будь-яку посаду, пов'язану зі спілкуванням із людьми. Залишилося найбільш авторитетному дослідникові фольклору українців Пряшівщини спілкуватися переважно з худобою – цілодобово, щодня, без вихідних. Що ж, і в цих украї несприятливих для наукової діяльності умовах цей колишній, за висловом помічного пастуха Яра, «директор над вшиткими директорами», вхитрявся писати наукові статті й друкувати. Під час випасання корів, навіть у пору зливних дощів і холодних вітрів, Микола Мушинка читав, заснувши книжку в поліетиленовий кульок. Обладнав у пастушій колибі робочу кімнату, в якій вихоплював якусь годинку-другу із цілодо-

бового сторожування для наукової праці. Там, у колибі та на полонині, приймав гостей – друзів-курівчан, учених, студентів-етнографів, журналістів, навіть відвідувачів із України, Канади, Польщі, США. І, звісно, пильно уважних до життя і діяльності дисидента працівників органів безпеки Чехословаччини.

Правда, органи радянського КДБ також не залишали без контролю особу аспіранта кафедри фольклору та етнографії Празького університету, який прибув на трирічне стажування до Києва (1964–1966) і був зарахований до аспірантури Київського державного університету імені Тараса Шевченка. За ним в Україні здійснювався постійний контроль, чи не щоденний нагляд. Прізвище Мушинки буде внесене до «чорного списку» авторів, яких заборонено друкувати, цитувати, згадувати в публікаціях.

У творчій біографії Миколи Мушинки київський період займає особливе місце. І виразно ще не осмислене. Адже допитливий, чутливий до сприйняття нових літературних і культурно-мистецьких явищ аспірант доволі швидко вжився в духовну атмосферу громадсько-літературного руху «шістдесятників». Приятелювання та спілкування з українськими дисидентами Іваном Світличним, Іваном Гончарем, Іваном Дзюбою, Лесем Танюком, В'ячеславом Чорноволом, Михайлом і Богданом Горинями, Борисом Антоненком-Давидовичем, Григорієм Кочуром та рядом інших письменників, художників, істориків літератури, театральних діячів, що стимулювали процес національного самоусвідомлення та самоідентифікації, відкривали перед молодим ученим нові шляхи розвитку національної літератури і мистецтва, зародження і розвій нових форм і стилів, багато в чому орієнтованих на естетичні традиції та новітні художні явища Заходу. Микола Мушинка не тільки все це спрагло сприймав і всотував у себе, але намагався, дивуючи, мабуть, і самого себе безоглядною сміливістю, перевозити-передавати самвидавну літературу до Чехословаччини та далі в Європу. Користуючись тим, що в аспіранта радянського вузу був службовий паспорт і тому його багаж не підлягав обов'язковій перевірці, через радянсько-чехословацький кордон переходили матеріали українського «самовидаву», поезії В. Симоненка, І. Драча, Д. Павличка, Ліни Костенко, В. Голобородька, І. Калинця, статті І. Дзюби, І. Світличного, а в Україну – чеські й словацькі газети і журнали, різного роду література так званого реформаторського змісту. Звісно, Мушинка привозив до України найновіші випуски українськомовної преси Чехословаччини – журнали і газети «Дукля», «Нове життя», «Дружно вперед», «Веселка», твори Б. І. Антонича, О. Олеса, В. Гренджі-Донського...

Терпіння КДБ УРСР нарешті урвалося. Коли Микола Мушинка замірявся перевезти за кордон рукопис праці Івана Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?», у Чопі його схопили радянські кадебісти, які діяли під личиною бригади митників, і після тривалих допитів-вимордовувань, настирних

погрожувань-умовлянь співпрацювати з органами передали його в руки вже чехословацьких органів безпеки. Ті також почали залякувати і заманювати в пастку співпраці з ними в ім'я викриття антирадянської діяльності українських націоналістів, але Микола Мушинка розчарував празькі органи безпеки своїм упертим небажанням викривати ворогів соціалістичного ладу. Урешті-решт, крайком компартії в Кошицях змушений був карати свого члена дисциплінарно – по партійній лінії.

Суспільна атмосфера країни була наповнена озоном демократизації. На порозі Європи зримо поставала «празька весна», і партійні органи Чехословаччини не наважувалися вже на жорсткіші репресії проти інакомислячих. Тому щодо невпокореного Миколи Мушинки обмежилися лише доганою і «суворим попередженням», утішені визнанням ним своїх помилок і «чистосердечним признанням». А молодому науковцю вкрай необхідно було, користуючись демократичним піднесенням в країні, оприлюднити результати своєї наукової діяльності захистом завершеної дисертації на тему «Володимир Гнатюк – дослідник фольклору Закарпаття та його зв'язки з чехами і словаками». Ця історіографічна праця про видатного вченого-фольклориста була «виращена» на віднайденних Миколою Мушинкою в архівах Києва, Львова, Москви, в приватних архівах невідомих матеріалів із його творчої спадщини. Не дивно, що захист кандидатської дисертації в Карловому університеті в жовтні 1967 року виявився успішним.

У науково-дослідницькій праці вченого значиме місце займає пошук меморіальних матеріалів, матеріальних свідчень про особу, його оточення, добу. Так, досліджуючи життєву долю і наукову діяльність Володимира Гнатюка, Микола Мушинка виявив велику кількість оригінальних документів, фотографій, меморіальних речей, які забезпечили створення повноцінного меморіального музею видатного вченого-фольклориста в його рідному селі Велесневі на Тернопільщині.

Здавалося б, життя розгортається на просторі науки надійно і перспективно. Ось і новий виток фахового визнання: звання доктора філософії, яке надав Миколі Мушинці філософський факультет університету ім. Шафарика в Пряшеві за цикл праць, присвячених історії фольклористики українців Пряшівщини. І робота за фахом у Дослідному кабінеті українистики Університету ім. Шафарика. Саме в цій установі Микола Мушинка відкрив притаманний йому дар організатора науки, координатора наукових досліджень. Слава Богу, в Чехословаччині відмінили цензуру, відкрився доступ до видань, що з'являлися за кордоном і безперешкодно потрапляли до країни. Секретар Дослідного інституту доктор Мушинка розгорнув співпрацю передусім із українознавчими науково-дослідними, навчальними і культурними центрами Західної Європи, США, Канади і України шляхом обміну друкованими виданнями – монографіями, збірниками, журналами, енциклопедіями, довідниками. За кілька років кабінет накопичив тисячі різних видань,

які засвідчили наявність величезного масиву світової українистики. Звісно, це окрилювало Мушинку і наводило на думку про об'єднання українознавців усього світу задля обміну науковими ідеями, працями, досвідом та координації науково-дослідної діяльності. То ж закономірно, що енергійний творчо плодотворний вчений-фольклорист висловив ідею про скликання в Пряшеві міжнародного наукового семінару, на якому було обрано підготовчий комітет Міжнародної асоціації українців. Орієнтир був на Міжнародний з'їзд славістів, запланований на серпень 1968 року в Празі, на якому передбачалося організаційно оформити створення Міжнародної асоціації українців. Микола Мушинка і Орест Зілінський організували в Празі під час з'їзду славістів збори українців, але члени української радянської делегації В. М. Русанівський і Г. Д. Вервес відмовилися підтримати пропозицію про створення Міжнародної асоціації українців. Не було погоджено з партійними верхами в Києві. І не тільки Києва, але й Москви. Та зерно вже проростало, українознавці Заходу не збиралися чекати, коли вчені радянської України зголосяться ввійти до Міжнародної асоціації українців. Проте цей процес єднання українців світу загальмувала радянська окупація Чехословаччини в серпні 1968 року. Спотворене гримасами комуністичного деспотизму обличчя соціалізму країн так званої народної демократії намагалися вберегти від остаточного обезличення тоталітарно-репресивним нівелюванням ті борці за свободу і демократію, які підписали маніфест «2000 слів» і які повели за собою тисячі й тисячі інших патріотів. Микола Мушинка був серед тих, хто активно протестував проти радянської агресії і хто підтримував маніфест «2000 слів». Знав, що серйозно ризикує – може втратити улюблену роботу, спрямовану на систематичне дослідження українського фольклору на Пряшівщині. А успіхи на цій ниві вражали і захоплювали. Антологія фольклору українців Чехословаччини «3 глибини віків», яка з'явилася друком у 1967 році, містила понад 300 пісень, 13 замовлянь, описи обрядів, 370 прислів'їв, 150 загадок, 40 казок, легенд, анекдотів та переказів. Автор антології Микола Мушинка обійшов десятки українських сіл Пряшівщини, зустрівся із сотнями людей, зібрав цей огром зразків народної культури із 112 українських сіл. А ще раніше, в 1963 році, Микола Мушинка, співпрацюючи з Музеєм української культури у Свиднику, видав перший науковий збірник цього музею «З українського фольклору Східної Словаччини», яким учений започаткував систематичну науково-дослідну працю цього музею і його видавничу діяльність.

«Науковий збірник Музею української культури у Свиднику», який з'явився завдяки ініціативі Миколи Мушинки і за його редакцією в 1965 році, відкрив широку дорогу для систематичної фольклорно-етнографічної і культурно-освітньої діяльності, результати якої тепер почали оприлюднюватися, вводитися в науковий обіг, осмислюватися, узагальнюватися. Один за одним з'являються томи

«Наукового збірника», деякі в кількох книгах, формується рік за роком спеціальна бібліотечна серія наукових видань українців Чехословаччини. І в цьому величезна заслуга Миколи Мушинки, який сам натхненно і самовіддано працював у фольклористичних експедиціях, і залучав до цієї праці вчених – не лише українців, але славістів-чехів, словаків, поляків, колег із Канади, США та інших країн.

Це ж треба мати такий талант, такі організаційні здібності, велике терпіння, наполегливість і переконання, щоб привернути увагу фольклористів, етнографів, мистецтвознавців, славістів взагалі не тільки України, Чехословаччини, тодішньої Югославії, радянської України, але й Канади та США до історичної долі русинів-українців, до народної культури українців, поселених в ареалі Карпат та Балкан, до українців у різних країнах світу. Українського вченого тривожила не тільки доля українців в СРСР, де комуністичний режим упокоював русифікацією, політичним терором, репресіями національний дух, поривання до свободи і демократії, але й майбутнє українського етносу в Чехословаччині й Польщі, Румунії та Югославії... Протягом 1968 року Микола Мушинка друкує на сторінках журналу «Дружно вперед» цикл статей «За українцями по глобусі». Особливо промовистою була остання 12-та підсумкова стаття, в якій Мушинка наводить сумну статистику, яка засвідчила, що в жодній республіці Союзу РСР на той час, крім України, не виходило жодного часопису українською мовою, тоді як у 16 країнах Заходу друкувалося 330 українських газет і журналів.

Ім'я Мушинки-фольклориста, етнографа, літературознавця, славіста завдяки публікаціям його книг і статей в Україні, Польщі, Югославії, Канаді, США та в інших країнах, особливо щотижневим виступам на радіо «Свобода», відвідуванню українських центрів у Франції, США та Канаді стало надзвичайно популярним і авторитетним. За тривалий період відсторонення його від наукової діяльності, а саме від 1972 року до 1990 року Мушинка «опублікував на Заході п'ять книжок та понад 150 наукових розвідок, науково-популярних статей та рецензій». На особливе відзначення заслуговують його праці, які з'явилися друком за кордоном: альбом «Екслібриси українських шістдесятників (Банд-Брук, 1972), «Володимир Гнатюк і Закарпаття» (Париж, 1975), «Орест Жилінський, вчений з душею поета» (Банд-Брук, 1983), «Народна культура південних лемків» (Нью-Йорк, 1987), «Життя і справа Володимира Гнатюка» (Париж, 1988).

Після звільнення артільного пастиря від опіки стадом корів горизонти його спілкування зі світом не звузилися. Микола Мушинка був задоволений новою посадою кочегара в будинкоуправлінні міста Пряшева. Правда, він два роки всуціль поєднував дві посади: влітку – пастух, узимку – кочегар, а з осені 1976 року до травня 1990 року – тільки кочегар із обслуговування газових котлів. З'явилися великі, завдяки літнім відпусткам, часто тривалим і неоплачуваним, можливості для вченого-кочегара подорожувати, а головне, здійснювати фольк-

лорно-етнографічні експедиції. Внаслідок цих виїздів-екскурсій написана праця «Фольклор русинів Войводини», здійснено серію публікацій у часописі Югославії «Нова думка», ряд фольклорних досліджень, присвячених культурі українців у Румунії, лемків-українців у Польщі... А скільки забутих і призабутих імен українських письменників, учених, художників, музикантів, театралів, громадських і політичних діячів відродив Микола Мушинка! Це особлива і значима сторінка його науково-дослідної діяльності. Більшість цих розвідок є повноцінними науковими дослідженнями життя і діяльності того ж Володимира Гнатюка, Михайла Врабеля, Філарета Колесси, Івана Панькевича, Флоріана Заплетала, Франтішека Тіхого, Франтішека Главачка, Юрка Колинчака, Яна Онушка, Йосифа Маркова, Володимира Лібовицького, Володимира Січинського, Івана Зілінського, Михайла Качалуби, Симона Наріжного, Ореста Зілінського, Івана Мацинського, Станіслава Дністрянського, Володимира Любовицького, Івана Кулеця, Степана Ключурака... До речі, про Ключурака – колишнього міністра господарства та збройних сил Карпатської України, який майже тринадцять років провів у Воркуті в концтаборі, Мушинка написав книгу «Лицар волі», відредагував перший том його спогадів «До волі»...

Із особливою гордістю вчений згадує про віднайдення ним рукопису праці Івана Голубовського «Розмахом могутніх крил», у якій висвітлене життя і творча доля талановитого українського художника Олекси Новаківського. Згодом Микола Мушинка натрапить на слід 53 картин, малюнків, ескізів художника, які з великим успіхом нещодавно експонувалися в музеях України.

У Мушинки особливий дар відчувати, передбачати шляхи до віднайдення цінних рукописів, раритетних манускриптів, малярських творів, мистецьких колекцій... Це підтверджує розшук ним невідомих творів Олекси Новаківського, 140 картин українського художника Івана Кулеця, унікальних 500 негативів дерев'яних церков та інших етнографічних пам'яток Закарпаття і Пряшівщини Флоріана Заплетала, листів видатного українського географа Степана Рудницького, згаданих уже архівних матеріалів Володимира Гнатюка...

У 2012 році вчений продовжує здійснювати публікацію зібраних ним архівних матеріалів під рубрикою «Документи свідчать... З архіву М. Мушинки», бо ще раніше він систематично оприлюднював свої знахідки з історії культури, літератури і мистецтва під рубрикою «З літопису культури».

Навіть найсміливіша уява не здатна охопити весь той обшир наукових зацікавлень, пошукових пристрасей і творчих залюблень пастиря української культури і науки. Хто він, цей непогамовно жадібний до творчої праці вчений і письменник, ненаситний у своїй жертвовній любові до рідних русинів, карпаторосів – до українців, передусім до тих, хто проживає в 250 селах південно-східної Словаччини? Хай значна частина земляків-русинів зголосилася до словацької національності, але такі зберігають у піснях, обрядах, звичаєвій культу-

рі своє, лемківське, українське – свою мову, своє глибинне національне «я». І велична місія академіка Національної академії наук України Миколи Мушинки полягає в тому, щоб порятувати цю органічну частинку українського етносу, передусім описати кожне зникле або зникаюче русинське село, зберегти багатющий народний мелос, духовні й матеріальні свідчення і зразки народної культури, вияснити затемнені глухими віками історичні перевали, що їх долали в прориванні не загубитися серед інших народів, відродитися й утвердитися єдинокровні русини-українці, донести світові унікальну фольклорно-етнографічну спадщину рідної Пряшівщини і всього історичного Закарпаття. І чи не головне, переконати своїх русинів у тому, що вони – органічна гілка великого українського етносу, культурно багатюща, духовно повноцінна, гідна вселюдської поваги і захоплення. Саме для цього й народжує Господь таких жертвних пастирів, які наперекір нещасливим обставинам особистого життя, всупереч заборонам, ізоляціям, приниженням, компрометаціям непоступливо і твердо торували свій шлях у переконанні, що він єдино-правильний, бо веде його до свого роду, до рідного народу, служити якому – висока честь і велична національна місія. То ж хай триває ще багато літ життя духовного пастиря свого народу, який «ви-ростав із пастуха» і якому судилося долею, за об-разним висловом Дмитра Павличка, «писати правду про безсмертні душі»:

*Благословенне будь, його життя,
Розірване і зцілене, як рана.*

REFERENCES

1. Мушинка Микола. Мій життєпис // Микола Мушинка. Колеса крутяться. Біо-бібліографія Миколи Мушинки. Спогади. – Кн. 1. – Пряшів: Фундація «Карпати», 1998. – 205 с.
2. Мушинка Микола. Мій життєпис // Микола Мушинка. Колеса крутяться. Біо-бібліографія Миколи Мушинки. Спогади. – Кн. 2. – Пряшів: Фундація «Карпати», 1998. – 129 с.

Стаття надійшла до редколегії 20 лютого 2016 р.